

DE (STAM)BOOM IN?! EEN PROJECT FAMILIEGESCHIEDENIS

Guy Putseys en Karel Van Nieuwenhuysse
Praktijklectoren SLO Geschiedenis K.U.Leuven

In de heel interessante en leerrijke publicatie van de Nederlandse historici Maria Grever en Kees Ribbens, Nationale identiteiten en meervoudig verleden (2007), brengen de auteurs onder meer verslag uit van een grootschalige bevraging bij Nederlandse, Franse en Britse tieners rond hun interesse in geschiedenis. Ze stellen vast: “Opmerkelijk is dat de geschiedenis van de eigen familie bij de meeste autochtone én allochtone respondenten zeer populair is.” In het traditionele curriculum van het Vlaamse geschiedenisonderwijs zoals dat uit de handboeken geschiedenis naar voren komt, wordt voor familiegeschiedenis echter nauwelijks tot geen plaats ingeruimd. Nochtans laten de leerplannen van de verschillende onderwijsnetten hier zeker de ruimte voor. Het ware dan ook jammer – vanuit de wetenschap dat dergelijke geschiedenis onze leerlingen waarschijnlijk erg interesseert – mocht deze familiegeschiedenis onbesproken blijven.

Hier ligt namelijk een kans om jongeren nog meer voor het geschiedenisonderwijs te winnen, hen nog meer te motiveren. Geschiedenis krijgt hier immers een heel concrete invulling aangezien het gaat om hun eigen verleden. Het grote abstracte verhaal van ‘de’ geschiedenis wordt op deze manier erg kortbij gebracht. Abstracte begrippen komen in de onmiddellijke omgeving tot leven. Ook kunnen leerlingen actief en op een creatieve manier met geschiedenis bezig zijn. Tegelijk biedt een onderzoek naar de familiegeschiedenis schitterende opportuniteiten om historische onderzoeksvaardigheden te trainen, het constructiekarakter van geschiedenis bloot te leggen, en zo de leerlingen te brengen tot meer historisch bewustzijn – toch het einddoel van het geschiedenisonderwijs. Voor de leerkrachten biedt het project ook uitstekende mogelijkheden tot een vakoverschrijdende aanpak, o.a. met vakken als Nederlands en godsdienst of zedenleer. Dit kan voor de leerlingen een extrastimulans betekenen: met één werk verdienen ze punten voor meerdere vakken. Een prettig neveneffect van het project bestaat er bovendien in dat het tot erg mooie en soms ontroerende (sociale) resultaten kan leiden. Het zorgt immers vaak voor een totaal ander contact tussen (over)grootouders en (klein)kinderen.

In wat volgt bieden we een beschrijving van een ‘project geschiedenisonderwijs’, bedoeld voor leerlingen ASO-TSO-KSO van de derde graad van het secundair onderwijs. Achtereenvolgens bevat het uitleg over:

- de constructie van je familiestamboom

- *de constructie van je familiegeschiedenis (m.i.v. interviewtips en voorbeeldvragen voor het opstellen van een vragenlijst)*
- *de constructie van je autobiografie*
- *enkele besluiten*
- *lay-out, timing en evaluatie*
- *mogelijkheden tot verdere klassikale verwerking*
- *mogelijkheden tot vakoverschrijdende samenwerking*

Tot slot nog vermelden dat de Koning Boudewijnstichting een gelijknamig project 'De (stam)boom in!' lopen heeft. Leerlingen kunnen zich hiervoor inschrijven, hun werkstukken indienen en vervolgens kans maken op mooie prijzen. Meer informatie over timing en modaliteiten op de website www.kbs-frb.be.

DE (STAM)BOOM IN?!

HOE SCHRIJF IK DE GESCHIEDENIS VAN MIJN FAMILIE?

'Helemaal z'n papa', 'juist haar zus' of 'je oma was net zo toen ze klein was' of nog 'het zit in de familie': alle uitspraken die je wellicht al diverse keren moest aanhoren, ten goede of ten kwade. Maar: wat weet jij eigenlijk van je familie? Wanneer werden je ouders geboren? Waar? Waar speelden ze welke spelletjes als kind? Wat deden je grootouders toen voor de kost? Waar woonden ze? En hoe? Waren je overgrootouders op dat ogenblik nog in leven? Allemaal vragen waarop je het antwoord waarschijnlijk schuldig moet blijven...

Eigenlijk is dat toch vreemd. We zien onze (dichte) familie waarschijnlijk heel vaak, en toch weten we vaak een heel aantal zaken niet van elkaar. Vandaar dit project familiegeschiedenis. Als volleerde historici zullen we gaan graven in de eigen familiegeschiedenis, en er een beeld van proberen te construeren. Dit beeld trachten we zowel in een stamboom als in een verhaal te gieten. We doen dit in een aantal stappen.

1^e fase: De constructie van je familiestamboom

- Maak een stamboom waarin je jouw voorouders weergeeft voor vier generaties ver. Dat betekent dat hierin moeten zijn opgenomen:
 - jezelf
 - je ouders
 - je grootouders
 - je overgrootouders

- Per persoon geef je:
 - geboortedatum en –plaats
 - (eventueel) huwelijksdatum en -plaats
 - (eventueel) sterfdatum en –plaats

- Hoe geef je de stamboom visueel weer? Leg je blad horizontaal, en plaats je overgrootouders bovenaan. Werk vandaar naar beneden toe. Zie het voorbeeld in bijlage achteraan.

- Nog enkele afspraken:
 - Als je gegevens niet vindt, geef dan onder de stamboom aan waarom je ze niet vond, en vermeld ook welke acties je ondernomen hebt in je zoektocht naar de gevraagde gegevens.
 - Als je omwille van zekere redenen met één helft van je familie geen contact meer hebt, en je dus die gegevens niet kunt invullen, dan maak je slechts de helft van de stamboom op.

2e fase: De constructie van je familiegeschiedenis

In deze tweede fase verzamel je informatie over het leven van je grootouders en je ouders (je overgrootouders laat je dus buiten beschouwing). Tegelijk kadert dit onderzoek in de voortschrijdende technologische en (post-)industriële revolutie en haar invloeden op het dagelijkse leven. Hoewel de Industriële Revolutie in de 19^e eeuw goed op gang kwam, kreeg ze in de 20^e eeuw met de opkomst van de goedkope massaproductie een nog grotere impact op steeds meer mensen. De veranderingen die de Industriële Revolutie teweegbracht, zijn zonder meer spectaculair. De gewone man kreeg niet alleen de beschikking over industriële consumptiegoederen (stofzuiger, auto, radio, krulijzers, aspirine etc.), ook de sociale positie veranderde (nieuwe beroepen zoals bankbediende en spoorwegaarbeider zagen het licht), de huisvesting (kelders waren niet langer noodzakelijk sinds de algemene verspreiding van koelkasten en diepvriezers), het milieu (de aanleg van nieuwe wegen, allerlei soorten vervuiling), het tijdsgebruik (de achtuurenwerkdag, pendelen, vrije tijd, toerisme) en de voeding ((kant-en-klarmaaltijden, junkfood). Het is zeer de vraag of er aan dit proces ooit een einde zal komen. Internet, mp3-spelers, I-pods en I-phones etc. zijn recentere voorbeelden van technische innovaties die tot op vandaag vaak onopvallend en ongemerkt maar heel ingrijpend de levenswijze veranderen. Aan jou om te onderzoeken hoe dit proces zich in jouw familie heeft voorgedaan.

Hoe pak je nu het verzamelen van die informatie concreet aan?

- Over elk van je grootouders en je ouders schrijf je telkens minimaal 2 en maximaal 5 A4-blz. Je verhaal moet telkens bevatten:
 - Wanneer en waar werd hij/zij geboren?
 - Vanwaar de gegeven voornaam of –namen?

- Had hij/zij een vaste bijnaam? Van waar afkomstig?
 - Waar heeft hij/zij zoal gewoond?
 - Hoe verliep het dagelijks leven? Dit splits je best op in een aantal subthema's:
 - Hoe verliep het leven in het ouderlijke (t)huis?
 - Wat waren de voedingsgewoonten? Wat at men zoal 'gemiddeld'? Waren er welbepaalde gerechten voor welbepaalde dagen? Welke?
 - Welke soort kleren droeg men? Hoe kwam men eraan?
 - Over welke consumptiegoederen beschikte men?
 - Hoe bekwam men informatie over wat in ons land en de wereld gebeurde?
 - Welke normen en waarden heersten thuis?
 - Wat waren de vervoersmiddelen van toen?
 - Waar liep hij/zij school, tot hoelang, en welke waren de studierichtingen?
 - Hoe verliep het leven op school?
 - Waar werkte hij/zij zoal?
 - Wat waren de hobby's? (waaronder lidmaatschap van verenigingen)
 - Hoe leerden ze elkaar kennen?
 - Wanneer is hij/zij getrouwd?
 - Hoeveel kinderen kreeg hij/zij?
 - Hoe verliep het gezinsleven?
 - Was hij/zij godsdienstig of niet?
 - Hoe was hij/zij politiek gezien?
 - (eventueel) Wanneer en waar stierf hij/zij?
 - Beschrijf ook telkens hoe hij/zij één belangrijke nationale of wereldgebeurtenis beleefde. (b.v. de Tweede Wereldoorlog, de koningskwesitie, de stakingen tegen de eenheidswet, de Cubacrisis, de moord op J.F. Kennedy, de studentenprotesten van mei 1968, de opkomst van de computer, de val van de Berlijnse muur, de aanslagen van 11 september 2001)
 - Beschrijf ook telkens één leuk, straf ... familieverhaal dat is blijven hangen bij de persoon in kwestie.
- ➔ Stel deze vragen niet letterlijk. Geef ze een persoonlijke invulling. Achteraan vind je in een tweede bijlage een voorbeeld. (*Eventueel kun je als leerkracht via een groepswerk de klas zelf een vragenlijst laten samenstellen, cfr. infra*)
- ➔ Geef bij elk verhaal de bronnen weer waarop je een beroep deed bij het schrijven ervan (interviews, dagboeken, foto's etc.).
- ➔ Je mag gerust ook je verhaal illustreren (opgelet: die tellen wel niet mee in de 5 blz.) met foto's, tekeningen etc. Voorzie wel telkens een bijschrift bij illustraties. Dit bijschrift omvat:
- Wie of wat staat op de foto afgebeeld?
 - Ter gelegenheid van welke gebeurtenis?

- Waar is de foto genomen?

- Hoe verzamel je die informatie? Hiervoor kun je een beroep doen op heel diverse bronnen:
 - Neem interviews af van je grootouders, grootooms, groottantes, ouders, ooms, tantes, vrienden van de familie.
 - Fotoalbums
 - Oude brieven
 - Dagboeken
 - Neergeschreven herinneringen
 - Neergeschreven familiegeschiedenis
 - Huwelijksboekje
 - Kopieën van geboorteakten, doopakten, huwelijksakten en overlijdensakten
 - Grafstenen
 - (Plaatselijke) krantenknipsels
 - Etc.

- Enkele vuistregels bij het afnemen van een interview:
 - Maak vooraf een afspraak. Het klinkt misschien vreemd om met je eigen familie te moeten ‘afspreken’. Maar wat je wil weten is niet op enkele minuten af te haspelen. Je moet dus een moment voorzien waarop de geïnterviewde tijd heeft.
 - Vertel bij het maken van de afspraak meteen waarover je wil praten. Op die manier kan de geïnterviewde al in het eigen geheugen graven, wat de kwaliteit van informatie zal verhogen.
 - Vraag aan de geïnterviewde bij het maken van de afspraak meteen ook of hij/zij nog foto’s, brieven, dagboeken etc. liggen heeft, die hij/zij eventueel aan jou in bruikleen wil geven voor de periode die je werkt aan dit project. Vraag of hij/zij die zaken kan klaarleggen op het ogenblik van de afspraak.
 - Interview iemand best in een voor hem of haar vertrouwde omgeving. Meestal is dat bij de geïnterviewde thuis.
 - Zorg voor een sfeer van vertrouwen. Leg dus het doel en gebruik van het interview uit.
 - Gedraag je als de geïnteresseerde luisteraar (in mimiek en lichaamstaal).
 - Stel open vragen. Leg geen antwoorden in je vragen. Stel evenmin suggestieve vragen.
 - Geef zeker ook niet gewoon je vragenlijstje met de vraag om dat in te vullen. Het interview is geen huiswerk voor de geïnterviewde.
 - Verwacht niet altijd meteen een rechtstreeks antwoord op je vraag. Via uitweidingen kom je echter dikwijls veel te weten. Laat de geïnterviewde dus praten, tenzij hij/zij te ver uitweidt: dan grijp je best wel in.

- Stel altijd eerst algemene vragen en ga dan pas over naar meer specifieke of detailvragen.
- Ken je vragenlijst goed. Zo kun je inspelen op wat de geïnterviewde zegt. Het is in een interview meestal onmogelijk om je eigen lijst in de vooropgestelde volgorde af te werken.
- Sommige mensen zullen misschien weinig vertellen tijdens het interview. De antwoorden zijn kort en in 20 minuten ben je al klaar. De kans is dan groot dat je te weinig informatie hebt. Bekijk in dat verband samen een aantal foto's van vroeger. Dat zal de herinneringen en het vertellen stimuleren. Geef stilte gerust ook een kans. Geïnterviewden moeten de tijd krijgen om in hun geheugen te graven.
- Interview mensen altijd onder vier ogen. Op die manier kun je de verkregen informatie bij anderen controleren, zonder dat ze zelf eerst al de ene versie van het verhaal hebben gehoord.
- Zorg dat je verkregen informatie altijd controleert. Stel dus dezelfde vragen in de mate van het mogelijke ook aan iemand anders, en controleer of de antwoorden overeenkomen. Komen de antwoorden niet overeen, tracht dan te weten komen welk verhaal klopt, en welk niet. Kun je dit niet meer achterhalen, maak dan melding van de verschillende versies in je verhaal.
- Neem zoveel mogelijk notities tijdens het interview. Tracht niet alles in je hoofd te prenten, dat lukt niet. Zo vergeet je zaken, of geef je ze maar half weer, en dan moet je nadien toch nog eens hetzelfde gaan vragen.
Je kunt ook een cassette recorder gebruiken, maar weet dat dit veel mensen afschrikt. Zorg dus dat je hoe dan ook papier en een balpen bij hebt. Gebruik je een cassette recorder, test die dan op voorhand uit, zodat je weet of ze werkt en hoe ze werkt.
- Heb tijdens het noteren ook oog en vooral oor voor stemintonaties (b.v. aarzeling, terughoudendheid, onzekerheid, ironie...). Noteer die in je notities.
- Houd rekening met de gevoelens van mensen. Blijf b.v. niet aandringen als je merkt dat ze over een bepaald onderwerp liever niet spreken. Pas op met gevoelige vragen: breng ze voorzichtig aan. Stel ze ook pas aan het einde van het interview.
- Een interview duurt best nooit langer dan 2 uren. Ben je nog niet klaar, maak dan beter een nieuwe afspraak in plaats van te blijven doorgaan. Vermoeidheid zal immers toeslaan, en dat weegt op de kwaliteit van het interview.

3^e fase: De constructie van een autobiografie

In deze fase doe je een kort onderzoek naar je eigen levensgeschiedenis. Je doet dit in drie stappen.

a) Korte autobiografie

In deze stap schrijf je jouw persoonlijke geschiedenis kort op:

- a) Neem 4 A4 blz.
- b) Op de 1^e blz. geef je jouw biografie een titel (b.v. 'Hoogtepunten uit het leven van ...'); je mag het voorblad ook illustreren (met een tekening, een fotocollage etc.)
- c) Op de drie overblijvende blz. schrijf je telkens over een belangrijke gebeurtenis die jouw persoonlijkheid vorm gaf. Dit betekent dat je drie belangrijke gebeurtenissen uit je leven gaat beschrijven op maximaal 1 A4-blz. per gebeurtenis:
 - a. Schrijf voor elke gebeurtenis een verhalend stukje over wat gebeurde. Zorg dat je de gebeurtenis beschrijft van begin tot einde. Ga ervan uit dat iemand die jou niet kent het verhaal zal lezen en proberen te begrijpen. Zorg dus dat je verhaal gedetailleerd genoeg is.
 - b. Illustreer eventueel elke gebeurtenis met een kleine zelfgemaakte tekening, een fotocollage etc.

BELANGRIJK: Spreek hier met niemand over. Schrijf over elk van de drie gebeurtenissen enkel vanuit je eigen herinnering. Het doel van dit eerste deel van de taak bestaat er immers in te putten uit je eigen herinneringen, zonder hulp van buitenaf.

b) Korte biografie: een ander perspectief

Nu is het de bedoeling dat je met iemand anders praat die zich één van de drie belangrijke gebeurtenissen die jij beschreef, kan herinneren.

- a) Selecteer één van de drie gebeurtenissen waarover je schreef.
- b) Vind iemand die zich de gebeurtenis herinnert (ouders, broers, zussen, vrienden of vriendinnen etc.).
- c) Vraag die persoon om zijn/haar versie van de gebeurtenis te vertellen. Om er zeker van te zijn dat je zijn/haar versie van de gebeurtenis te horen krijgt, moet je open vragen stellen, zonder hints te steken in je vraag. Je vraagt b.v.: "Mama, weet je nog toen ik in het 6^e leerjaar ruzie

kreeg met Tom en wij geen vrienden meer waren? Kun je me vertellen wat je je nog herinnert over wat toen gebeurde?”

- a. Neem zorgvuldig nota gedurende het verhaal van de persoon. Zorg dat je het volledige verhaal noteert. Noteer zeker die stukken van het verhaal waarin de feiten of perceptie van de geïnterviewde sterk verschilt van de jouwe.
- b. Vergeet niet de geïnterviewde te bedanken voor zijn/haar tijd en moeite.
- c. Zorg dat je verslag maximaal 1 A4 blz. is.

c) Vergelijking van de twee versies

Nu je bronnen hebt verzameld (je eigen versie van de gebeurtenissen en de versie van iemand anders) begint je werk als historicus/a. Nu ga je op maximaal 1 A4-blz. een reflectie schrijven waarin je de beide versies met elkaar vergelijkt en confronteert. Je doet dit in 3 paragrafen:

- a) 1^e paragraaf: Beschrijf de gelijkenissen in de twee versies. Wat komt overeen? (b.v. Het vond plaats op 1 augustus 1998 bij tante Kathy in haar woonkamer.) Komen de sfeerschepping en de interpretatie van feiten overeen? (b.v. Je was echt dolenthousiast.) Zijn er nog gelijkenissen?
- b) 2^e paragraaf: Beschrijf de verschilpunten tussen de twee versies. Wat verschilt? (b.v. Was het bij tante Kathy of bij oom David?) Verschillen de sfeerschepping en de interpretatie van feiten? (b.v. Was je dolenthousiast of integendeel redelijk onverschillig?) Zijn er nog verschillen?
- c) 3^e paragraaf: Hoe verklaar je de verschillen tussen beide versies? Denk na over wie welke versie gaf, en hoe dat het verhaal kon beïnvloeden. (b.v. Jij was nog te klein, je mama heeft inmiddels grote ruzie met tante Kathy en praat al jaren niet meer met haar, etc.) Geef ook aan wat precies verschilt: verschillen eerder de feiten dan wel de interpretaties?

4^e fase: Besluiten

Nu je historisch onderzoek naar je familiegeschiedenis voleindigd is, kom je tot enkele besluiten, op twee vlakken:

- Geef op maximaal 1 A4 blz. een overzicht in vogelvlucht van je familiegeschiedenis. Heb daarbij oog voor continuïteit en discontinuïteit (wat bleef eigenlijk hetzelfde en wat veranderde sterk doorheen de familiegeneraties).
- Schrijf op 1 A4 blz. enkele belangrijke vaststellingen neer over de geschiedenis als constructie:
 - Wat waren de moeilijkheden waarmee je werd geconfronteerd doorheen je historisch onderzoek naar je familie?
 - Wat is geschiedenis voor jou? Hoe komt geschiedenis tot stand? Welke zijn de valkuilen die om de hoek dreigen in die totstandkoming? Beantwoord dit concreet. Klopten b.v. alle gegevens die je verzamelde altijd met elkaar? Waarom (niet)? Wat kun je hieruit afleiden over geschiedenisverhalen? Hoe probeer je die moeilijkheid dan op te lossen?
 - Bestaat er zoiets als 'de' geschiedenis? Ja of neen? Waarom (niet)? Indien niet, wat bestaat er dan wel?
- Teken op 1 A4blz. (liggend) een tijdslijn van de 20^e en 21^e eeuw. Vermeld hierop sowieso de beide wereldoorlogen (1914-18 en 1939-1945) en de geboortedata van de familieleden die je interviewde. Duid op de tijdslijn andere belangrijke gebeurtenissen uit de land- of wereldgeschiedenis aan waarnaar de geïnterviewden hebben verwezen.

5^e fase: Lay-out

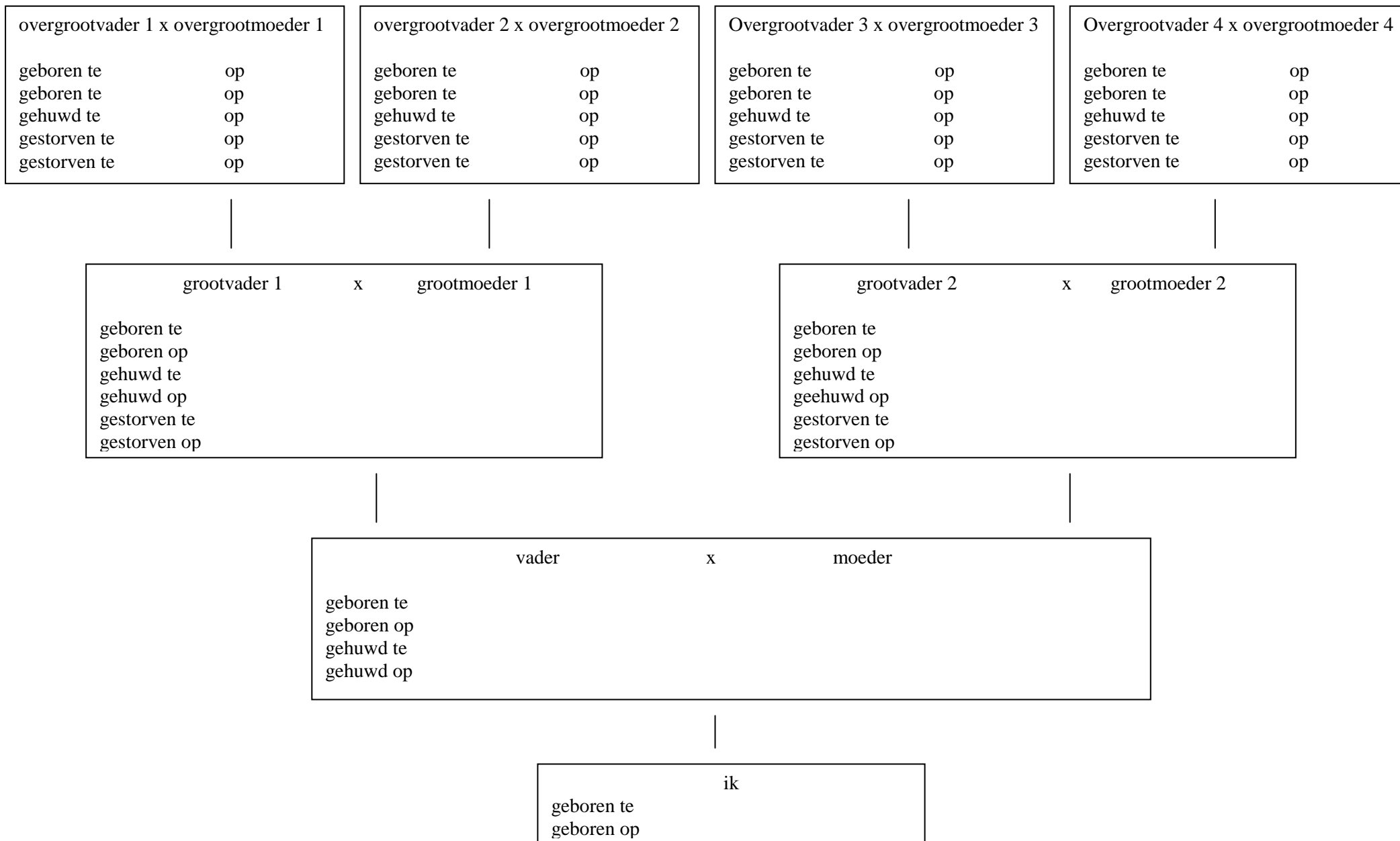
- Zorg voor een mooie voorpagina. Wat moet er zeker op? Je naam, klas en klasnummer, schooljaar en de naam van de geschiedenisleerkracht. Zorg voor een originele titel van je werk en voor een visueel aantrekkelijke voorpagina. Verwerk er b.v. foto's of tekeningen in.
- Geef vooraan een inhoudstafel met een verwijzing naar de paginanummers per onderdeel.
- Geef aan het einde een bronnenlijst met daarin vermeld alle bronnen die je gebruikte. Dit zijn dus interviews (geef de naam van de geïnterviewde + datum en plaats van interview), foto's, dagboeken etc.

Timing en quoterig

Je hoeft niet alle werk voor dit project in één keer te verrichten. Zoals je al las hebben we het project in een aantal fasen opgesplitst. Aan elke (deel)fase hangt een deadline vast. Die deadlines – de timing dus – vind je in bijlage. Wie te laat indient verliest punten. Heb je vragen, ondervind je problemen, aarzel dan niet om de leerkrachten TIJDIG aan te spreken. Wacht niet tot de dag van de deadline om een probleem te melden, dan is het uiteraard te laat.

In een andere bijlage vind je ook een evaluatiewijzer. Daarin kun je mee kijken naar de manier waarop de leerkrachten je werk zullen quoteren. Houd hier rekening mee!

BIJLAGE 1: MODEL STAMBOOM

BIJLAGE 2: ENKELE VOORBEELDVRAGEN

Interviews doe je niet zomaar. Ze moeten goed worden voorbereid. Onderstaande vragenlijst is het resultaat van een groepswork in de klas, dat erop gericht was de interviews voor te bereiden. 'Welke vragen kun je zoal stellen als je die onderwerpen wil onderzoeken binnen jouw familie?', luidde de opdracht van het groepswork. Elke groep moest zich buigen over één thema (eten, huisvesting, kledij, consumptiegoederen, mobiliteit, beroep, vrije tijd, onderwijs, informatie, waarden) en richtvragen bedenken. Nadien werden de resultaten voor alle leerlingen geïnventariseerd. Op die manier beschikten alle leerlingen over een hele lijst van richtvragen die ze vervolgens naar eigen interesse, inspiratie en aanvoelen al dan niet in meerdere of in mindere mate konden gebruiken. De praktijk leerde dat de leerlingen zich vaak vrij strak aan deze vragen hielden.

1) Eten

- a) Beschrijf een weekmenu uit jullie jeugd.
- b) In welke mate waren er exotische ingrediënten bij?
- c) In welke mate werd er samen gegeten? Hoe verliep dat? Waren er vaste etenstijdstippen?
- d) Wie kookte er? Deed die persoon ook de afwas?
- e) Welke evolutie is er geweest in het bewaren van voedsel? Wanneer is de ijskast, de diepvriezer in huis gekomen? Hoe bewaarden jullie voordien het voedsel?
- f) Welke evolutie is er geweest in het klaarmaken van voedsel? Vanaf wanneer was er een (gas- of elektrisch) fornuis, oven, microgolfoven, koffiezet etc. aanwezig in huis?
- g) Hoe zag een feestmaal eruit met kerstmis, Pasen, op een communie- of trouwfeest?

2) Huisvesting

- a) Leefden jullie in de stad of op het platteland? Omschrijf het huis waar jullie je jeugd hebben doorgebracht. Beschrijf de tuin.
- b) Waren er al toiletten en een badkamer? Waar lagen die?
- c) Had iedereen een eigen kamer?
- d) In welke kamer werd het meest geleefd?
- e) Welke nutsvoorzieningen waren er toen al (gas, water, elektriciteit)?
- f) Hoe lagen de straten erbij?
- g) Op welke punten verschilde uw huis van dat van uw ouders? Indien u in het ouderlijk huis bleef wonen: wat veranderde u?
 - a. Was er een tuin? Een groentetuin? Een siertuin, gazon?

- b. Vergelijk de keuken, de badkamer, de slaapkamers (aantal, inrichting etc.).
- c. Welk comfort had u in vergelijking met het ouderlijk huis?
- d. Welke apparaten of toestellen waren er in huis?

3) Consumptiegoederen

Kan u zich nog herinneren in welk jaar u deze dingen in huis haalde? Ofwel geef je een exact jaartal, ofwel duid je bij benadering een periode aan, bv. tussen 1970 en 1972. Het kan soms interessant zijn om het merk erbij te vermelden, indien dat is bijgebleven.

Product (+ eventueel merk)	in oudergezin	in eigen gezin
auto		
badkamer		
centrale verwarming		
charcuterie		
computer		
diepvries		
donsdeken		
filmcamera		
fototoestel		
koelkast		
platenspeler		
radio		
stereo		
stromend water		
telefoon		
tv (zwart-wit)		
tv (kleur)		
video		
andere?		

4) Kleding

- a) Beschrijf de kleding die jullie droegen om naar school te gaan (al dan niet een uniform?).
- b) In welke mate verschilde de weekkledij met die van zon- en feestdagen?
- c) Had je al speciale sportkledij?

- d) Hoeveel kleren hadden jullie om aan te trekken? En hoeveel paar schoenen?
- e) Waar werd de kleding gekocht (warenhuizen, kledingzaken, ...)?
- f) Werd er veel geld uitgegeven aan kleding?
- g) In welke mate beïnvloedde de mode het huisgezin?

5) Mobiliteit

- a) Hoe groot was de actieradius van het dagelijks leven in uw familie? Hoe gebeurden de meeste verplaatsingen?
- b) Op welke manier kwam je dingen te weten van de omringende dorpen of zelfs van de buitenwereld?
- c) Waar hebt u uw echtgenoot/echtgenote leren kennen? Was hij/zij van hetzelfde dorp, dezelfde streek?
- d) Waar deed uw gezin zijn boodschappen: buurtwinkel in omgeving, centrum stad (welke stad?), grootwarenhuis (waar gelegen)? Kan u zich herinneren wanneer er in uw buurt voor de eerste maal een grootwarenhuis kwam? Op welke afstand van uw huis? Welk transportmiddel gebruikt(e) u om boodschappen te doen?
- e) Welke vervoersmiddelen werden er gebruikt voor het openbaar vervoer? Maakten jullie daar veel gebruik van? Hoeveel kostte het?
- f) Was vervoer belangrijk in jullie beroepsleven (school)? Hoe werd de verplaatsing gemaakt?
- g) Een wagen is niet meer weg te denken in onze maatschappij. Dit is niet altijd zo geweest.
 - i) Hebben er andere vervoersmiddelen een rol gespeeld in de mobiliteit?
 - ii) Vanaf wanneer werd er de eerste wagen aangekocht? Welk merk? Wat was de prijs van die wagen?
 - iii) Was een rijbewijs vereist voor het besturen van een wagen? Zo ja, op welke leeftijd behaalde u uw rijbewijs en hoe? (al dan niet met een rijexamen; vroeger moest men het gewoon afhalen op het gemeentehuis)?
 - iv) Hoe en waar verkreeg je brandstof? Zagen de tankstations er gelijkaardig uit als die van nu? Was er ook al zelfbediening? Hoe werd er betaald? Welke soort brandstoffen waren het belangrijkste?
 - v) Wanneer maakten de verkeersborden en -lichten hun intrede? Hoe loste men de verkeersproblemen op toen er nog geen verkeersborden waren? Welke soort verkeersborden verscheen er eerst?
 - vi) Vanaf wanneer werden er autosnelwegen aangelegd? Hoe zagen die eruit?
- h) Wanneer maakte u voor het eerst een 'grote' reis? Waarheen? Met welk transportmiddel? Opmerking: 'Groot' zal anders geïnterpreteerd door de verschillende generaties; kan zowel een uitstap naar de zoo van Antwerpen zijn, de eerste reis naar zee, ... als een skivakantie in Zwitserland of een reis naar Mexico.

- b) Gingen jullie regelmatig op reis? Hoeveel keer per jaar?
- c) Wat waren de meest voorkomende bestemmingen?
- d) Bezochten jullie ook andere continenten?
- i) Met welk vervoermiddel gingen jullie op reis? Vanaf wanneer speelden passagiersvliegtuigen een belangrijke rol in het op reis gaan?

6) **Beroep**

- a) Oefent u het beroep uit dat u als tiener wenste uit te oefenen? (+ kort commentaar)
- b) Droeg uw beroepskeuze de goedkeuring van uw ouders weg?
- c) Welk beroep heb je uitgeoefend? Ben je ooit van werk veranderd? Bestond (of bestaat) een loopbaan uit één of meerdere beroepen? Was of is het beroep dat je als tiener wilde uitoefenen?
- d) Moest u ooit van beroep veranderen omdat het geen toekomst meer had? Zo ja, welk beroep? Waarom? (b.v. mandenvlechter, bewaking overweg, dactylo, buscontroleur, pompbediende etc.)
- e) Hebt u zelf zo'n beroepen zien verdwijnen?
- f) Wat waren de meest voorkomende beroepen? Is dat nu nog zo?
- g) Hoe zag een werkweek eruit? Hoelang duurde een werkdag? Was hierin evolutie?
- h) Was het makkelijk of moeilijk om werk te vinden? Waarom? Vanaf welke leeftijd gingen jullie werk zoeken?
- i) Wat gebeurde er indien je werkloos werd? Was er een vangnet om dit op te lossen?
- j) Welke rol speelde een vakbond in je leven? Welke vakbond?
- k) Waren (zijn) er veel hogeschoolden op jullie werk? Welke scholing moest je hebben? Welke diploma's waren hiervoor vereist?
- l) Welke evolutie heeft zich voorgedaan bij het aandeel van vrouwen in het beroepsleven? Wat waren hun carrièrekansen?
- m) Welke technologische vernieuwingen hebben een grote invloed gehad op uw beroepswerkzaamheden? (b.v. vrachtwagen voor een melkboer, computer voor een dactylo, ...)

7) **Ontspanning en vrije tijd**

- a) Hoe ontspant u zich? Wat doet u in uw vrije tijd? Is dat altijd zo geweest?
- b) Bent u bij een van uw vrijetijdsbestedingen afhankelijk van moderne technologie? Welke 'hobby'? Sinds wanneer beoefent u deze hobby?
- c) Gaat / ging u vaak naar de bioscoop? In welke periode van uw leven?

- d) Welke sporten waren er populair? Is hier verandering waar te nemen? Welke sporten kwamen er bij? Welke verdwenen?
- e) Welke rol speelde de muziek in die vrije tijd? Speelde je zelf muziek? Welk instrument? Hoe heb je de muziekgenres zien veranderen?
- f) Bespreek de evolutie van het naar muziek luisteren. Radio, cassette recorder, platenspeler, cd-speler, iPod? Welke soort lp's bestonden er? Wie waren je idolen?
- g) Vanaf wanneer begon tv een rol te spelen in jullie leven? Hoeveel posten waren er toen? Wanneer is de TV-distributie, kleuren-TV, video, dvd ingeburgerd? Wat waren jullie lievelingsprogramma's? Vanaf welke leeftijd mocht je naar televisie kijken?
- h) Naar welke programma's keken jullie op televisie en luisterden jullie op de radio?
- i) Heeft de komst van de televisie een invloed uitgeoefend op uw (vrije)tijdsbesteding? Op andere aspecten van uw leven?
- j) Werd er veel samen gedaan met de familie in de vrije tijd? Uitstappen, gezelschapspelen (welke), etc.
- k) Speelde de godsdienst een grote rol in jullie leven? Gingen jullie elke week naar de mis?
- l) Werd er regelmatig met kennissen of vrienden afgesproken?
- m) Vanaf welke leeftijd mocht je uitgaan? Hoe zag dat uitgaansleven eruit? Welke rol speelde cinema daarin? Waar ging je naar de film kijken? Vanaf welke leeftijd mocht je alcohol drinken? Deed je dit vaak?
- n) Heb je vakantiewerk gedaan? Zo ja, wat?

8) **Onderwijs**

- a) Tot welke leeftijd bent u naar school geweest? Was dat gangbaar (normaal) in de familie / in het dorp of de stad of juist niet? Was school lopen verplicht? Was het 'normaal' om de middelbare school helemaal af te maken of moest je al vroeger naar werk zoeken? Hoe was dat bij jou?
- b) Op welke soort school zat je (katholieke of rijksschool? Eventueel op internaat)?
- c) Hoe ver was de laatste onderwijsinstelling (middelbare school? hogeschool?) gelegen van de woonplaats?
- d) Mocht je zelf je studierichting kiezen? Welke richting heb je gevolgd?
- e) Wat herinnert u zich van het lessenpakket? Wat waren de 'belangrijkste' vakken? Wat waren je lievelingsvakken?
- f) Beschrijf een schoolweek. Hadden jullie veel vakantie? Wat was de indeling van die vakanties?
- g) Wat was de voertaal op school?

- h) Was er gemengd onderwijs?
- i) Beschrijf de sfeer van je middelbare school (uniform, omgang met leerkrachten, manieren van lesgeven).
- j) Waren de leerkrachten en de school streng? Waar, wanneer en hoe werd er gestraft? Hoe gingen je ouders daarmee om?
- k) Kon en mocht je over alles praten op school? Met wie (niet)? Waarover (niet)?
- l) Hoe werd je op school op de hoogte gehouden van de actualiteit?
- m) Werd er na de school veel tijd gespendeerd om te studeren, huistaken te maken?

9) Informatie

- a) Hoe bent u of werd u geïnformeerd over het dorpsleven / de streek / België / ...?
- b) Volgt u het wereldgebeuren? Hoe? Sinds wanneer?
- c) Zijn er belangrijke gebeurtenissen die u zich nog goed herinnert?
- d) Welke informatiekkanalen beïnvloeden u? Bepalen ze mee uw mening?

10) Waarden

- a) Welke waarden kreeg u vooral mee in de opvoeding thuis, op school, in het beroepsleven? Waarop lag de klemtoon in je opvoeding?
- b) Van wie kreeg u ze vooral mee?
- c) Zijn ze veranderd? Zo ja, in welke zin?
- d) Speelde de kerk een grote rol in je opvoeding? Zo ja, hoe? (bidden voor het eten, naar de mis gaan, etc.)
- e) Werd er veel belang gehecht aan de etiquette? Aan wat specifiek?
- f) Wie werd er als "raar" ervaren? Waarom? (andere huidskleur, andere gewoonten, etc.)
- g) Denk je dat opvoeding minder belangrijk is of wordt het anders bekeken? Is die opvoeding vergelijkbaar (beter of slechter) met jouw opvoeding vroeger?
- h) Was opvoeding enkel iets voor thuis of gebeurde het ook buitenhuis? Hoe?
- i) Zijn er waarden en normen veranderd door de oorlog? Welke?

BIJLAGE 3: TIMING

	Tegen wanneer ten laatste indienen?	Wat precies indienen en hoe?
Fase 1 stamboom	Vóór de herfstvakantie	
Fase 2 Familiageschiedenis	Vóór de kerst- of krokusvakantie	
Fase 3 Autobiografie	Vóór de krokus- of paasvakantie	
Fase 4 Besluiten	Vóór of onmiddellijk na de paasvakantie	

BIJLAGE 4: QUOTERING - EVALUATIEWIJZER

Naam:..... Nr.:..... Klas:.....

A. STIPTHEID

Op tijd afgegeven aan de leerkracht	0 (te laat)	1 (op tijd)
Fase 1 stamboom		
Fase 2 Familiegesciedenis		
Fase 3 Autobiografie		
Fase 4 Besluiten		

B. FORMELE GEDEELTE

	0 gegevens ontbreken	1 onvoldoende	2 in orde	4 creatief
Titel Voorpagina Inhoudstafel Lay-out Bibliografie Illustraties				

C. INHOUDELIJKE GEDEELTE

	0 veel gegevens ontbreken	2 onvoldoende	4 in orde	6 heel goed	8 prima, creatief
Fase 1 stamboom					
Fase 2 Familiegesciedenis					
Fase 3 Autobiografie					
Fase 4 Besluiten					

D. TOTAAL

Globale score: /40

Beoordeling:.....

BIJLAGE 5: KLASSIKALE VERWERKING

Eenmaal de leerlingen allen hun werkstuk af hebben en ingediend, kun je als leerkracht, via een vergelijking door de leerlingen van elkaars resultaten, de leerlingen tot algemene conclusies laten komen (eventueel per thema) voor de ganse klas. In een volgende stap kun je de vraag opperen of de conclusies gemaakt voor de klas, ook zouden kunnen worden veralgemeend naar het ganse Vlaamse landsdeel. Hierna een concreet voorbeeld van groepsverwerking.

De klas wordt ingedeeld in vijf groepjes: een groepje over voeding, kleding, woning en consumptie, een groepje over onderwijs en informatie, een groepje over normen en waarden, een groepje over werk en ontspanning en een groepje over mobiliteit. In een eerste fase werkt elke groepje onderstaande opdrachten af. In een tweede fase wordt de klas herverdeeld zodat van elk groepje één lid in de nieuw samengestelde groepjes verslag kan doen van de bevindingen in het eerste groepje zodat iedereen op die manier op de hoogte wordt gesteld van alle bevindingen.

1. Voor jullie kunnen beginnen vergelijken, moeten jullie eerst controleren of de gegevens goed vergelijkbaar zijn in de tijd: in welke periode waren jullie ouders tieners en in welke periode waren jullie grootouders tieners?

2. Welke gegevens komen op het onderzoeksdomein van jullie groep (bijna) overal voor en moeten dus zeker in een conclusie verwerkt worden? Typeer de opvallende dingen.
 - In hoeverre speelden technologie of technische veranderingen een rol op het terrein dat jullie beschrijven?
 - Zijn er ook nog andere (dan technische) verklaringen voor de veranderingen?
 - Zijn er periodes geweest van intensere/snellere veranderingen of ging alles heel geleidelijk?

3. Hoe kort komen jullie in jullie familiegegevens bij de agrarische samenleving?

4. In hoeverre denken jullie dat wat jullie nu concluderen te veralgemenen is naar andere families en over heel Vlaanderen? Of m.a.w. hoe representatief zijn jullie conclusies? Hoe zou je dat te weten kunnen komen? Zien jullie verder nog andere beperkingen aan de interviewmethode om tot conclusies over het verleden te komen?

5. Ervaren mensen technologische ontwikkelingen ook echt als een vooruitgang?

BIJLAGE 6: VAKOVERSCHRIJDENDE SAMENWERKING

Het project laat diverse mogelijkheden tot vakoverschrijdend samenwerken toe, met o.m. de vakken Nederlands en godsdienst of zedenleer. Je kunt als leerkracht de besluiten die klassikaal werden gemaakt projecteren op de vierde wereldsituatie vandaag en tot een kritische vergelijking komen. Van daaruit kun je de leerlingen laten nadenken over rijk en arm vroeger en nu. Hieronder een concreet voorbeeld van vakoverschrijdende samenwerking in dat verband met het vak Nederlands.

In eerste instantie gaan leerlingen op zoek naar de verschillen tussen rijk en arm vroeger en nu, via allerhande bronnen: armoedecijfers (*Jaarboek 'Armoede en sociale uitsluiting'*, via www.armoede.be), een film, een enquête en een tekst. Hierbij krijgen ze een vragenblad, dat hen helpt de problematiek in kaart te brengen.

VRAGENBLAD DOSSIER 'DE KLOOF'

1. Over de enquête

- a) Som enkele zaken op die voor je grootouders als kind luxe waren. Wat is voor jou luxe?
- b) Wij hebben méér materieel comfort dan onze grootouders. Hoe komt dat?
- c) Welke factoren, denk je, zijn bepalend om iemand te doen stijgen of dalen op de sociale ladder?
- d) Vanaf welk netto-inkomen per maand zou jij een gezin met drie kinderen tot de armen rekenen?
- e) Hoe hoog schat je het wettelijk bestaansminimum in België voor een koppel met kinderen (in het wettelijk bestaansminimum is de kinderbijslag niet meegerekend)?
- f) Hoeveel % van de Belgische bevolking is arm, denk je?

2. Over de film 'Les enfants du Borinage'

- a) Kan je uit de film enkele verklaringen halen voor de extreme armoede?
- b) Welke gevolgen heeft de armoede op enerzijds materieel en anderszijds psychisch vlak?
- c) Hoe reageert de politiek (de streek wordt bestuurd door de PS – de Parti Socialiste)?
- d) Tot welke conclusie komt de filmmaker op het einde?

3. Cijfers en gegevens over armoede in België

Op welke vragen geven deze cijfers een antwoord?

4. Tekst: De kloof (fragmenten uit 'De kloof' van M. Vandepitte)

Vat samen in 5 zinnen (zodat je de vijf belangrijkste gegevens of conclusies uit de tekst overhoudt).

Wat punt 3 'Cijfers en gegevens over armoede in België' betreft, kunnen volgende cijfers over armoede in België worden meegegeven (opgepast: deze cijfers dienen elk jaar geüpdatet):

1. Eén Vlaming op de zeven of 13% leeft onder de armoedegrens. In Wallonië is dat 14%. (Dienst Statistiek van het Waalse gewest)
2. De inkomensongelijkheid in België blijft toenemen. In 1999 beschikten na belasting de 30% armsten in de inkomensverdeling over 13,6% en de 10% rijksten over 24,8% van het totale netto-inkomen. (De allerlaagste inkomens komen niet voor in deze fiscale statistieken omdat ze te laag en dus niet belastbaar zijn).

3. Het totale Belgische vermogen is nog ongelijker verdeeld dan het inkomen. De 30% armsten beschikten in 1994 over 5,6%, de 10% rijksten over 49,6% of nagenoeg de helft van het totale gezinsvermogen.
4. Een vaak gehanteerde 'norm' om de armoedegrens te bepalen is de EU-norm. Arm is degene van wie het inkomen kleiner is dan de helft van wat Belgen gemiddeld op maandbasis aan inkomen binnenkrijgen. Zo lag in 1997 de armoedegrens op 23.600 BEF (of 585 euro) per maand voor een actieve alleenstaande en op 56.700 BEF (of 1405 euro) voor een actief koppel met drie kinderen (1997).
5. Wat 'mist' men in een arm gezin? Volgens de EU-norm ligt de armoedegrens voor een gezin van twee volwassenen en twee kinderen momenteel op 17.243 euro (695.580 BEF) op jaarbasis. Maakt men een 'budgetkorf' van de minimaal noodzakelijke uitgaven van een gemiddeld Belgisch gezin op het gebied van wonen, elektriciteit-gas-water, eten, gezondheid, kleding, vervoer en communicatie, dan blijkt de EU-norm op jaarbasis reeds 707,34 euro tekort te schieten. Op dat ogenblik is nog geen enkele euro uitgegeven voor zaken als cultuuractiviteiten, uitgaan, muziek, sport, boeken, uitstappen, verjaardagen, verzekeringen, onderhoudsproducten, drank, meubelen, museumbezoek, vakantie, tijdschriften, lichaamsverzorging, schoolkosten, enz.
6. Zonder sociale zekerheid zouden 43% van de Belgische gezinnen bestaanonzeker zijn (volgens de EU-norm). Van deze 43% zijn 7,7% bestaanonzeker ondanks de sociale zekerheid.
7. Analyse van de minimumuitkeringsbedragen op 1 januari 2001 leert dat de Belgische sociale zekerheid voor bijna alle categorieën uitkeringsgerechtigden onder de EU-norm scoort. Bijvoorbeeld: een gezin van twee volwassenen en twee kinderen is volgens de EU-norm arm onder 1353 euro (54.580 BEF), terwijl het Belgische bestaansminimum (leefloon) op 1000 euro (40.340 BEF) of slechts 74% van de EU-norm ligt (berekend volgens de levensduurte in augustus 2002).
8. Sinds het midden van de jaren '80 groeit de achterstand van de wettelijke minima in de sociale zekerheid (werkloosheidsuitkering, enz.) tegenover de algemene stijging van de welvaart. Het gevolg is dat de inkomens kloof tussen mensen die van een bijstandsuitkering leven en de andere inkomensstrekkers steeds groter wordt.
9. Wie loopt het grootste risico om arm te zijn?
 - Gezinnen met een werkloos gezinshoofd en gezinnen die volledig afhankelijk zijn van een sociaal zekerheidsinkomen (36,8% in 1997 – 19,7% in 1985).
 - Gezinnen met een ziek of gehandicapt gezinshoofd (16,4% in 1997 = + 6,4% t.o.v. 1992).
 - Gezinnen met een allochtoon gezinshoofd (28,1% in 1997 – geen vergelijking met 1992).
 - Gezinnen met één inkomen (13,3% in 1997 = + 1,4% t.o.v. 1992)
 - Gezinnen met een laaggeschoold gezinshoofd (13,3% in 1997 = + 0,7% t.o.v. 1992).
10. Over de periode 1976-1997 zijn huurders er in koopkracht met 20% op achteruit gegaan na aftrek van de woonkosten; bij eigenaars bleef de koopkracht nagenoeg gelijk. De daling van de koopkracht bij huurders is niet het gevolg van een daling van de reële inkomens, maar van de werking van de woningmarkt.
11. De Belgische gezondheidsenquête 1997 toonde aan dat voor een derde van de Belgische huishoudens de kosten voor medische voorzieningen moeilijk te dragen zijn. Voor 8% van de huishoudens betekent dit uitstel van een medische consultatie of van de aankoop van geneesmiddelen.
12. De kans van een Belgische leerling om in het buitengewoon middelbaar onderwijs terecht te komen is 1 op 29. Bij een niet-Belgische leerling is dat 1 op 14.

13. Terwijl 25% van de kansarme kinderen op lagere schoolleeftijd in het buitengewoon onderwijs zit, bedraagt dit aandeel voor de gehele Belgische bevolking slechts 5%.
14. Kinderen uit lagere sociale milieus hebben lagere schoolprestaties dan kinderen uit hogere sociale milieus. De hoofdoorzaak hiervan is de onaangepastheid van de school aan kinderen uit lagere sociale milieus (L.Walgrave en N. Vettenburg). Uit onderzoek blijkt ook dat de sociale achtergrond veel sterker dan de taalvaardigheid bepaalt hoe goed een kind meekan op school. Bij kinderen uit hogere sociale milieus is er geen verschil in schoolsucces tussen kinderen met een verschillende taalachtergrond.

De (provocerende) tekst ‘De kloof’ van Marc Vandepitte (die in 2004 ook een boek publiceerde over 50 jaar ontwikkelingssamenwerking), waarvan sprake in punt 4, vind je hierna.

De kloof

*'Als de VN-rapporten jaar na jaar aankondigen
dat het aantal armen toeneemt,
met inbegrip van de rijke landen,
dan is er duidelijk iets fout met dit economisch systeem.'*

François Houtart¹¹

Rijkdom en armoede

Vroeger zaaiden hongersnoden en epidemieën dood en vernieling. Honger en armoede waren het gevolg van te weinig middelen, van ontoereikende productie. Vandaag is dat niet langer het geval. Nog nooit heeft de wereld economie zoveel rijkdom en goederen geproduceerd. Bijgelijke verdeling van de rijkdom zou een gezin met drie kinderen een maandelijks inkomen hebben van minstens 2.260 euro of 91.000 oude franken.¹² Dat is voldoende om elke wereldburger eten, een fatsoenlijke huisvesting, gezondheidszorgen en onderwijs te geven. Toch heeft bijna de helft van de mensen geen sanitaire voorzieningen, heeft één op drie geen elektriciteit en één op vijf geen drinkbaar water of fatsoenlijke woning.¹³ Het kapitalistische systeem produceert niet alleen rijkdom maar ook armoede. De ontwikkeling van de ene gaat blijkbaar ten koste van de andere.

Als gevolg van dit wereldsysteem sterven dagelijks ongeveer 100.000 mensen aan gemakkelijk geneesbare ziektes of aan honger of dorst.¹⁴ Dat is om de twee dagen een stad als Gent, elke seconde een slachtoffer. De Tweede Wereldoorlog maakte op vijf jaar tijd naar schatting 50 miljoen slachtoffers. Nu wordt dit getal om het anderhalf jaar bereikt. Het zou dus juist zijn dit wereldsysteem te benoemen als een oorlog, een verschrikkelijke oorlog tegen de armen van deze planeet.

Noodlot?

De toenemende kloof is geen noodlot of toeval. Ze wordt veroorzaakt door onrechtvaardige mechanismen. Sterker, ze wordt georganiseerd. De spelregels van de wereld economie zijn zo vastgelegd dat ze in het voordeel zijn van de hoofdspelers, ten koste van de rest. De hoofdspelers, dat zijn de multinationals. Zij streven naar maximale winst. Dat doen ze door middel van uitbuiting (lage lonen) en door de markt in hun voordeel te (laten) organiseren: monopolievorming, subsidie van de eigen productie, afscherpen van de binnenlandse markt, uitschakelen van concurrenten, dumpingpraktijken enz.

Uiteraard zijn de meeste producenten uit het Zuiden niet opgewassen tegen deze zeer ongelijke strijd. Na de Tweede Wereldoorlog namen vele ontwikkelingslanden maatregelen om hun economie te beschermen. Maar sinds de jaren tachtig worden ze verplicht die bescherming te ontmantelen. Dat is de inhoud van de zogenaamde 'Washington-consensus': Dat betekent: liberaliseren, privatiseren, dereguleren, verwaarlozen van de binnenlandse markt en afstemmen op de buitenlandse markt. Een goed voorbeeld is de maïsteit in de Filippijnen. In het kader van de liberalisering van de handel op wereldvlak (de Gatt-onderhandelingen in 1994) werd dat land verplicht zijn grenzen open te stellen voor de import van maïs uit de vs. Elke vs-boer ontvangt aan subsidies ongeveer honderdmaal het inkomen van een boer uit de Filippijnen. Het is niet moeilijk te voorspellen wie de concurrentiestrijd zal winnen. Meer dan een miljoen Filippijnse gezinnen zijn bedreigd.¹⁶ Niet door een tekort aan voedsel of door natuurrampen, maar door de mechanismen van dit wereldsysteem.

De gevolgen laten zich raden. VN-rapporten en allerhande studies tonen aan dat de ontwikkelingslanden jaarlijks meer dan 3.600 miljard dollar verliezen aan het Noorden. Dat is het gevolg van: verslechterende ruiternen, zwakke positie op de wereldmarkt, lage lonen van de arbeiders in het Zuiden, schuldaflissing, geen vrij verkeer van personen, kapitaalvlucht, transfer van winsten, brandtrain, belastingontwijking door de multinationals enz. Deze transfers zijn vanaf de jaren '80 flink toegenomen.⁴⁸ Alle cijfers in acht genomen zien de derde wereld landen meer dan de helft van wat ze jaarlijks produceren verliezen gaan. Voor elke euro ontwikkelingshulp aan het Zuiden verliezen die landen ongeveer 60 euro aan het Noorden... Voor het Noorden betekent dat omgekeerd een jaarlijkse extraatje van 14% van het BNP.⁴⁹ Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de landen met een hoog inkomen hun aandeel in de wereldkoek sinds 1980 zagen stijgen van 72% naar 81%⁵⁰ en dat dit jaar na jaar groter wordt.

Er zijn natuurlijk nog een aantal andere factoren die de landen van het Zuiden parten spelen: snelle bevolkingsgroei, lage scholingsgraad, migratie van de beste werkrachten en intellectuelen, vervaarlosing van de landbouw, monoculturen en lage agrarische productiviteit, erosie, woestijnvorming en ecologische afbraak, plattelandsvlucht, technologische achterstand, culturele en sociale desintegratie, corruptie van plaatselijke leiders, overbewapening, burgeroorlogen... Deze factoren zijn evenwel geen noodzakelijke of essentiële voorwaarden voor de armoede of de onderontwikkeling. Ze veroorzaken de toenemende kloof tussen Noord en Zuid niet, ze zijn er integendeel vaak het gevolg van. Enkele voorbeelden. Oorlog is vaak het gevolg van armoede en miserie. Corrupte dictators zijn in vele gevallen de beschermelingen van de broodheren uit het Westen. Bloedige dictators zoals Marcos en Mobutu konden tot op het laatste moment op de volle steun rekenen van de metropolen uit het Noorden. Een aantal Latijns-Amerikaanse dictators werden zelfs opgeleid in de VS. Deze factoren veroorzaken de kloof niet maar bestendigen en versterken die wel. En zo komen die landen in een vicieuze cirkel terecht.

Veranderen

Zolang de machtsverhoudingen intact blijven, is het rommelen in de marge, zijn het druppels op een hete plaat. Sinds de Tweede Wereldoorlog heeft men het ene ontwikkelingsprogramma na het andere gelanceerd. De kloof werd alleen maar groter. Alleen die landen uit het Zuiden waar de interne machtsverhoudingen gewijzigd zijn, zo dat ze in staat waren te breken met de logica van het wereldkapitalisme of deze althans sterk in te perken, zijn erin geslaagd een grote sprong voorwaarts te maken op het vlak van sociale en economische ontwikkeling.¹⁰⁷ VN-rapporten vergelijken in dat verband de sociale verwezenlijkingen van China en India. 'China heeft opmerkelijke successen geboekt op het vlak van het verminderen van armoede – successen die voor veel minder ontwikkelde landen een les kunnen zijn', aldus een rapport van de UNDP.¹⁰⁸ Dat geldt ook voor Cuba. 'Cuba toont dat het zelfs voor een arm land niet nodig is zijn bevolking bloot te stellen aan de ergste ontberingen. Cuba heeft een gezondheidsniveau dat onbekend is voor de meeste arme landen. Op dit vlak kunnen we daar allen van leren', aldus Kofi Annan, de secretaris-generaal van de VN.¹⁰⁹ Een ander land dat in de VN-rapporten een vermelding krijgt is Vietnam. Daar daalde het aantal armen tussen 1987 en 1999 met één derde.¹¹⁰ Globaal genomen steeg het aantal armen in de kapitalistische ontwikkelingslanden in die periode met 340 miljoen terwijl dat aantal in China en Vietnam samen daalde met 163 miljoen.¹¹¹

De scores en statistieken bewijzen het: een (volledige of gedeeltelijke) uitstap uit de kapitalistische logica is nodig om een sociale sprong vooruit te maken. Omgekeerd, landen die opnieuw die logica omarmen, onderwinden heel snel de 'zeggingen' van de vrije markt. De landen van het vroegere Oostblok maakten begin de jaren negentig de overstap naar het kapitalisme. In 17 van de 18 landen is de economische en sociale situatie vandaag dramatisch slechter dan voor de val van de Berlijnse Muur. VN-rapporten zeggen hierover: 'De transitie van een centraal geplande naar een markteconomie ging gepaard met grote veranderingen in de verdeling van de nationale rijkdom en welvaart. Gegevens tonen dat het de snelste veranderingen waren die ooit werden geregistreerd (...) In de transitie-economieën waren deze trends dramatisch en leidde tot een hoge menselijke kost.'¹²⁴ Vandaag is de situatie er slechter dan in Latijns-Amerika. Alleen Polen ging er economisch echt op vooruit, maar daar steeg het aantal armen van naar 20%.¹²⁵ De voormalige Sovjet-Unie, ooit de tweede industriële natie, is vandaag gedegradeerd tot een derde wereldland.

De kloof in cijfers

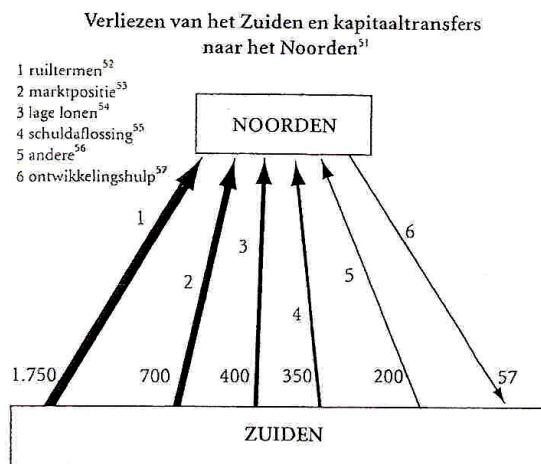
- Gemiddeld beschikt elke wereldburger over 15 euro per dag. Nochtans moet bijna de helft van de mensen het doen met minder dan 2 euro en een vijfde zelfs met minder dan 1 euro per dag.¹⁴ Terzelfder tijd ziet elk van de 200 rijksten van deze planeet zijn rijkdom per seconde toenemen met 25 euro.¹⁵
- Het bezit van 450 multimiljardairs is groter dan dat van de helft van de totale wereldbevolking.¹⁶ De 20% supertrijksten van het Noorden bezitten ongeveer 900 maal zoveel als de 20% allerarmsten van het Zuiden.¹⁷
- De basketbalspeler Michael Jordan ontving voor de promotie van Nike schoenen meer dan het gezamenlijke jaarloon van 40.000 Indonesische arbeiders die die schoenen produceren. De arbeidsters ontvangen er nauwelijks 14 eurocent per uur terwijl ze 11 uur per dag werken. Een arbeider ontvangt ongeveer 21 eurocent per sportschoen, terwijl die verkocht worden aan 50 tot 112 euro of 240 tot 500 maal zoveel.¹⁸

De kloof wordt groter

- Sinds 1980 zagen de een miljard armsten hun inkomen achteruitgaan.¹⁹ Sinds de jaren negentig zijn 54 landen armer geworden, is er in 21 landen meer honger en sterven in 14 landen meer kinderen.²⁰
- Het inkomen van de tien rijkste landen was in 1980 90 maal dat van de 10% armste landen (China buiten beschouwing gelaten), in 1999 was dat 154 maal zoveel.²¹
- Elk jaar komen er wereldwijd (China en Vietnam buiten beschouwing gelaten) 28 miljoen armen bij.²²
- Sinds 1970 is het aantal ondervoede kinderen gestegen met 20 tot 25%.²³
- De afgelopen vijftien jaar verdubbelde het aantal 'extreem armen' in Latijns-Amerika.²⁴
- Vandaag verbruikt een Afrikaan gemiddeld 20% minder dan 25 jaar geleden.²⁵

De prioriteiten van het wereldkapitalisme⁶⁵

Jaarlijks bedrag dat nodig is voor	
uitroeiing honger	5 miljard \$
onderwijs voor iedereen	6 miljard \$
drinkbaar water voor iedereen	9 miljard \$
gezonde bevallingen voor alle vrouwen	12 miljard \$
basisgezondheidszorg en voeding voor iedereen	13 miljard \$
uitroeiing van de ergste armoede	40 miljard \$
Jaarlijkse uitgaven voor	
feestjes en vermaak voor managers in Japan	35 miljard \$
alcoholische dranken in Europa	105 miljard \$
drugs	400 miljard \$
bewapening	780 miljard \$
reclame en marketing	1000 miljard \$
Dagelijkse speculatie op deviezen	1500 miljard \$

De wereld als 100 mensen

Van elke honderd mensen

- Wonen er 79 in ontwikkelingslanden³
- Sterven er 69 te vroeg⁴
- Zijn er meer dan 52 arm⁵
- Wonen er 47 in steden⁶
- Zijn er 50 die over geen sanitair beschikken⁷
- Zijn er 30 werkloos⁸
- Zijn er 25 die geen drinkbaar water hebben⁹
- Zijn er 20 die ondervoed zijn¹⁰
- Zijn er 18 die over geen woning beschikken¹¹
- Zijn er 15 die geen gezondheidszorgen krijgen¹²
- Zijn er 2 die het Internet gebruiken¹³

Cuba versus Latijns-Amerika

- In Cuba is de levensverwachting zes jaar hoger dan het gemiddelde van het continent.¹¹²
- De kindersterfte is er viermaal lager dan het gemiddelde. Indien Latijns-Amerika dezelfde score zou halen als Cuba, dan zouden per jaar 155.000 kinderen kunnen gered worden.¹¹³
- Ten minste 60% van de Latijns-Amerikaanse bevolking geraakt niet aan het minimumaantal calorieën en proteïnen. In Peru loopt dat percentage op tot 83%. In Cuba is er op dat vlak geen probleem.¹¹⁴

Wist je dat vier multi's – Nestlé, Kraft, Sara Lee en Procter & Gamble – ongeveer de helft van de koffiemarkt controleren, dat hun inkomsten 100 miljard dollar overtreffen, dat de landen waar de koffie geteeld wordt daarvan slechts 5,5 miljard dollar krijgen en dat het dagelijkse inkomen van 25 miljoen koffieboeren schommelt tussen de drie en vijf dollar? Wist je dat de zogenaamde Fair Trade (eerlijke handel), die voornamelijk koffie, cacao, katoen, honing, wijn, fruitsap, rijst en artisanaten verhandelt, jaarlijks goed is voor ongeveer 500 miljoen dollar, ongeveer 5% van de wereldmarkt?

Eenmaal de kloof tussen rijk en arm vroeger en nu in kaart is gebracht, wordt overgegaan tot een klasdiscussie over het onderwerp.

DISCUSSIE: DE WERELD IS RIJK – DE WERELD IS ARM

Vooraf:

- Kies een gespreksleider (max. één minuut).
- Bepaal in maximum vijf minuten over welke vraag jullie zullen beginnen discussiëren.
- Alleen de gespreksleider kan het woord geven en ontnemen. Hij beslist ook wanneer een punt is 'uitgemolken'. Op dat ogenblik organiseert hij snel het overleg om een nieuw discussiepunt aan te snijden.

VRAAG 1: Armoede in België: wie draagt schuld ?

1. De oorzaak van de extreme armoede ligt voor een groot stuk bij de armen zelf.
2. Werkloosheid de oorzaak? Als je wil kan je altijd wel een job vinden.
3. De oorzaak ligt in de vrijheid van de multinationals: *“La liberté de delocaliser vers des pays où l’esclavage existe encore, la liberte de baisser les salaires pour concurrencer les salaires déjà baissées dix fois.”*
4. Het probleem ligt bij de mensen aan de macht die de armoede negeren of er weinig of niks aan doen.

VRAAG 2: Armoede in België: hoe eraan verhelpen?

1. Het sociale vangnet moet enorm uitgebreid worden. De sociale uitkeringen moeten fors verhoogd worden. Er moeten meer en betaalbare sociale woningen komen.
2. De gewone scholen moeten veel meer moeite doen om kansarme kinderen zich te laten aanpassen, zodat ze niet naar het buitengewoon onderwijs moeten.
3. De overheid zou meer voor de armen kunnen doen door de rijken hoger te belasten.
4. Het bestaansminimum mag niet te zeer verhoogd worden, want dan doen de armen geen moeite meer om werk te vinden.

VRAAG 3: Armoede in België: akkoord of niet akkoord?

1. Dat allochtonen meer kans hebben om in de armoede te verzeilen is een vorm van racisme.
2. Schoolprestaties hangen meer van sociale omstandigheden af dan van kennis.
3. De armoedegrens wordt te laag geschat (in vergelijking met de werkelijke noden) omdat men op die manier het probleem kleiner kan doen lijken dan het is.

VRAAG 4: Armoede op wereldschaal: hoe eraan verhelpen?

1. Als managers in Japan minder zouden feesten, zouden arme mensen het veel beter hebben.
2. Cuba en China scoren op het gebied van armoedebestrijding beter, niet omdat ze meer middelen hebben, maar omdat ze een ander economisch en sociaal systeem hebben
3. Om armoede te bestrijden is het belangrijkste niet: méér middelen om de armen te helpen. Het belangrijkste is: de geldstroom van arm naar rijk doen stoppen.
4. De oplossing is dat ieder bij zichzelf begint.

Evengoed kunnen de leerlingen vanuit het project aangezet worden tot een creatieve schrijfofdracht voor het vak Nederlands, met b.v. als titel 'Waarom ik (niet) graag in de tijd van mijn eigen grootouders had geleefd?!'. Hierna bieden we een uitgewerkt voorbeeld aan van vakoverschrijdende samenwerking met het vak Nederlands.

SCHRIJFOPDRACHT NEDERLANDS

1. INLEIDING

Deze schrijfofdracht sluit aan bij het onderzoek *'De (stam)boom in?!'* voor het vak geschiedenis. Dat onderzoek voer je (evident) zo objectief mogelijk uit. In de les Nederlands zullen we aanknopen bij dit onderzoek. We bekijken filmmateriaal dat de onderzochte evolutie illustreert vanuit een ander sociaal milieu en volgen een polemiek tussen twee negentiende-eeuwse schrijvers over rijk en arm. Op die manier plaatsen we de persoonlijk onderzochte evolutie binnen onze familie in een ruimer sociaal-historisch kader. Een schrijfofdracht sluit het geheel af.

De bedoeling is een tekst te schrijven waarin het subjectieve volop zijn kans krijgt: persoonlijke bedenkingen, meningen, gevoelens van waardering of afkeuring, ... kortom, je persoonlijke positie tegenover de onderzochte evolutie in de maatschappij. Niet noodzakelijk, maar mogelijk wordt het ook een oefening in het zich inleven in een andere tijd, een andere mentaliteit, een ander sociaal milieu. Binnen het boven geschetste kader ben je volledig vrij wat betreft het concrete onderwerp en de vorm die je kiest. Wat evenwel niet de bedoeling is: het uitschrijven van de in de enquête behandelde punten. Dus geen historische schets waarin je de evolutie bespreekt van kleding, voeding, waardenstelsel etc. Tracht het onderwerp persoonlijk te maken door een eigen mening uit te werken over een concrete vraag, je concrete situaties in te beelden, gesprekken te verzinnen, anekdotes te vertellen, een verhaal te construeren, een dagboek of een briefwisseling te 'ontdekken' etc.

Lengte: twee A4-bladen (eenzijdig bedrukt of beschreven) in een regel- en woorddensiteit die vergelijkbaar is met die van dit blad.

2. SUGGESTIES.

Verhalend - beschrijvend

a. 'Je veux de l' amour' (Raymond van het Groenewoud). Twee schetsen (eventueel met elkaar verweven) van het liefdesleven van respectievelijk Octavie (°1929) en haar kleindochter Zorah (°1987). (Je kan hetzelfde principe ook hanteren op andere terreinen: naar school gaan, eerste arbeidsdag, vakantie, jeugdbeweging, enz.).

b. Vijftig jaar later... We schrijven 2050. Op een dag krijgt Bo bezoek van een voorouder die gestorven is in 2006.

c. Uitgesloten. Twee schetsen over sociaal uitsluitingsgevoel. Mathilde, een boerendochter, arriveert op een kostschool in de stad (1938). Fatiha, een berbermeisje, arriveert op een 'witte' school in Vlaanderen (2005).

d. In mama's vel. Twee verhalen over dode zonen. Rachel Vandersmissen (1942) over haar zoon-partizaan en Cindy Sheehan (2005) over haar zoon-soldaat.

e. Mijn wereld, hun wereld. In een favella van Rio de Janeiro kijkt Paolo op een gammele tweedehandse televisie naar *The bachelor*. In een Vlaamse villa in het groen kijkt Sylvie op de home-cinema naar een *Panorama*-reportage over de favella's van Rio de Janeiro.

Essayistisch

a. Met mij gaat alles goed. So what ? (of: Moet ik mij schuldig voelen?)

b. Change the world! Dat is de leuze die jongeren, verwijzend naar Che Guevara, op antiglobalistische betogingen uitdragen. Betogen en actie voeren voor een rechtvaardige wereld. Broodnodige tegenstemmen? Of nutteloze idioten?

c. De verwende generatie. Het begrip komt van de bekende jezuïet Luc Versteylen. Hij vindt dat de jeugd van nu, precies door die verwenning, het veel moeilijker heeft dan jongeren vroeger. Reclame, mode en media praten, volgens hem, "onze jonge mensen, op zeer wankele en beïnvloedbare leeftijd, waarden aan die juist het tegendeel zijn van hetgeen een gezonde opvoeding hen op die leeftijd hoort bij te brengen: zuinigheid, geduld, geleidelijkheid, ontzegging, kieskeurigheid, rekening houden met anderen (...)" (*De Standaard*). Wat denkt de verwende generatie zelf hierover?.

d. De tien woorden. Een tijdschrift (Kenteringen) heeft een maandelijkse rubriek waarin jongeren worden uitgenodigd te vertellen over 'de tien woorden' die richtinggevend zijn in hun leven en kenmerkend voor wat hen drijft, beweegt, uitdaagt, inspireert... (Voor eerst in De Visscher in het jongste nummer waren dat: godsdienst, moederschap, confrontatie, kansen, bijbel, thuis, engagement, vrouw-zijn, betogen, kant kiezen.)